

Territoriale identiteiten en de identificatiestrategieën van Amsterdamse jongvolwassenen van buitenlandse afkomst

Over evenwichtskunstenaars en kleurbekenners

Inge van der Welle en Virginie Mamadouh*

Samenvatting

In het publiek debat worden territoriale identiteiten veel besproken. Globalisering, europeanisering, en vooral migratie worden gezien als een bedreiging voor de Nederlandse identiteit. De identificatie van migranten en hun nakomelingen met het land van herkomst wordt regelmatig benoemd als belemmering voor hun identificatie met Nederland. Tegelijkertijd wordt veel gepraat over het belang van stedelijke identiteiten en de binding met de stad, bijvoorbeeld Amsterdam. Deze ontwikkelingen roepen vragen op over de relatie tussen verschillende territoriale identiteiten en over de invulling die door betrokkenen aan deze identiteiten wordt gegeven. Over de identificatiestrategieën van jongeren is namelijk weinig bekend. We presenteren hier deelresultaten van een representatieve enquête, afgenomen onder Amsterdamse jongvolwassenen (18-30 jaar, geboren in Nederland, minimaal vijf jaar woonachtig in Amsterdam, van Marokkaanse, Turkse, Surinaamse of Nederlandse afkomst), aangevuld met diepte-interviews met vijftig respondenten. In dit artikel staan de territoriale identiteiten (nationaal en lokaal) van jongvolwassenen van buitenlandse afkomst en de manier waarop zij deze identiteiten combineren centraal.

Inleiding

De Nederlandse identiteit is de afgelopen jaren veelvuldig in de publieke arena besproken. Belangrijke ontwikkelingen, zoals de Europese eenwording, de toenemende globalisering, immigratie en integratie worden steeds vaker gekoppeld aan zorgen over de Nederlandse identiteit. In het Nederlandse integratiedebat is het territoriaal denken over identiteit duidelijk vertegenwoordigd. Migrantengroepen – later aangeduid als etnische minderheden en nog later als

allochtonen – worden vaak gezien als mensen die zich aan Nederland moeten aanpassen of wier aanwezigheid een bedreiging is voor de identiteit van de autochtonen. Bij de tweede generatie wordt het hebben van banden met het land van herkomst van de ouders over het algemeen gezien als een belemmering voor een goede band met Nederland.

De aanwezigheid van migranten en de daarmee toenemende culturele en religieuze diversiteit worden voorgesteld als een bedreiging voor de Nederlandse identiteit van de autochtonen. Dit blijkt uit de hevige reacties op voorstellen om de (groeierende) diversiteit van de Nederlandse identiteit te benadrukken. Een voorbeeld is de commotie die ontstond na de publicatie van het rapport *Identificatie met Nederland* van de Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 2007b) en de uitspraken van Prinses Máxima bij de presentatie van het rapport (zie ook WRR, 2007a; Engelen, 2008). Tegelijkertijd kan deze discussie gezien worden als een botsing tussen de leefwereld van de ‘kosmopolieten’, zoals Máxima, en die van de ‘nationale burgers’ die zich voornamelijk in het lokale afspeelt (Scheffer, 2007).

Migranten en hun nakomelingen hebben ook te maken met claims vanuit de landen van herkomst, zoals het toekennen van een nationaliteit, het beïnvloeden van de naamgeving van in Nederland geboren kinderen, het aanmoedigen van stevige banden met het land van herkomst (vooral het sturen van geld naar familieleden en het investeren in het gebied van herkomst) of het oproepen van in het buitenland verblijvende mannen voor de militaire dienst. Zij worden vaak nog gezien als een onderdeel van het land dat zij hebben verlaten. De minister voor de Marokkaanse gemeenschap in het buitenland Mohammed Ameer noemde onlangs de Marokkanen in het buitenland ‘de zeventiende provincie’¹ en de Turkse premier Recep Tayyip Erdogan riep de Turkse emigranten in Duitsland op zich niet te laten assimileren.²

Territoriale identiteiten zijn verder van belang in de aanverwante discussie over de grootstedelijke problematiek en achterstandswijken. Lokale identiteiten spelen een belangrijke rol bij segregatieprocessen en bij het stigmatiseren van bepaalde groepen. Aan de andere kant staan grote steden vaak symbool voor het kosmopolitische element en voor het combineren van lokale en translokale bindingen (Ehrkamp, 2005), waarbij denationalisering van de stedelijke ruimte de vraag oproept wiens stad het nu eigenlijk is (Sassen, 2007: 86). Lokaal burgerschap zou een alternatief bieden voor nationaal burgerschap (Uitermark e.a., 2005; Müller, 2008). De grote stad is juist ook de plaats waar individuele emancipatie mogelijk is en die traditioneel gezien als integratiemachine fungeert (Platvoet & Van Poelgeest, 2005). De stedelijke identiteit kan sociale cohesie en integratie bevorderen. Dit is nadrukkelijk de ambitie van het Amsterdamse stadsbestuur met programma’s als *Wij Amsterdammers* en *Platform Amsterdam Samen*.

De alomtegenwoordigheid van territoriale identiteiten in het Nederlandse maatschappelijke en politieke debat schept de omstandigheden waarin jonge mensen hun identiteiten ontwikkelen. Hoe zij dat doen is betrekkelijk weinig bekend. De tweede generatie kan in Nederland rekenen op veel aandacht van politici, media en wetenschappers. Bovendien is de aandacht verschoven van sociaaleconomische integratie naar sociaal-culturele integratie: minder aan-

dacht voor schoolprestaties, arbeidsparticipatie, criminaliteit, inkomens, en huisvestingproblemen (Crul & Heering, 2007)³ en meer aandacht voor cultuur en identiteit (Entzinger & Dourleijn, 2008; Ketner, 2008).

In dit artikel richten wij ons voornamelijk op de stedelijke en nationale identiteiten (Amsterdammer, Nederlander, Marokkaan enz.) van Amsterdamse jongvolwassenen. Wij onderzochten hoe zij zich identificeren met deze identiteiten en met de plaatsen waaraan deze identiteiten refereren. Na een korte introductie van onze benadering en de methodologische verantwoording, worden de gevonden identificatiestrategieën van de respondenten van buitenlandse afkomst gepresenteerd.

Territoriale identiteiten nader beschouwd

Territoriale identiteiten bestaan dankzij de identificatie met een bepaalde plaats of territorium, de mensen die er verkeren en de activiteiten die er plaatsvinden. Zij ontstaan en worden vormgegeven door individuele ervaringen en instituties. Territoriale identiteiten verwijzen niet alleen naar culturele verwantschap met een samenleving, bijvoorbeeld de Nederlandse, maar ook naar bindingen met het land zelf en de instituties die het land vertegenwoordigen, zoals de overheid. Idealiter vallen politieke identiteit, emotionele binding en de institutioneel gevormde identiteitscategorieën samen, in werkelijkheid zijn er echter vaak spanningen tussen deze verschillende aspecten van territoriale identiteiten (Berezin, 2003).

Dit onderzoek richt zich op territoriale identiteiten op twee verschillende schaalniveaus: lokaal en nationaal. Identiteiten en schaalniveaus zijn beide begrippen die de afgelopen jaren onder academici omstreden zijn geworden als analyse-eenheden. In navolging van Brubaker en Cooper (2000) en Moore (2008) beschouwen wij identiteiten en schaalniveaus als *categories of practice*. Centraal staat hoe mensen in hun dagelijks leven invulling geven aan de identiteitscategorieën en welke zij zelf gebruiken en relevant vinden. Wij beschouwen afkomst als een belangrijk achtergrondkenmerk dat individuele identificatiemogelijkheden aangeeft, maar wij veronderstellen niet bij voorbaat dat afkomst en territoriale identiteiten belangrijk zijn. Dat willen wij juist onderzoeken.

Wij benaderen de identiteitskwestie vanuit een politiek-cultureel geografisch perspectief, waarbij de identificaties met territoriale kaders (plaatsen, regio's, landen) centraal staan. We richten ons specifiek op territoriale identiteiten zoals 'Nederlander' en 'Marokkaan'. Politieke en culturele geografen richten zich in de regel op de nationale identiteit, in het bijzonder in gebieden waar etno-nationalistische bewegingen de staat betwisten en autonomie eisen, en op de verhoudingen tussen territoriale identiteiten op verschillende schaalniveaus (nationaal en regionaal, nationaal en supranationaal) (bijv. Paasi, 1986, 1996; Mlinar, 1992; Herb & Kaplan, 1999; Storey, 2001; Delaney, 2005; Schrijver, 2006). Er kan een modernistisch model worden onderscheiden waarbij verondersteld wordt dat de binding met de natiestaat de primaire identiteit van de inwoners van de moderne territoriale natiestaten is. De

ationale identiteit staat aan de top van een piramide van in elkaar genestelde territoriale identiteiten (*nested identities* zoals Herb & Kaplan (1999) ze noemen). Als dit model klopt, kan worden verwacht dat de identificatie met het nationale niveau het sterkst is, gevolgd door secundaire bindingen met het lokale niveau. De nationalistische ideologie maakt bovendien het hebben van twee of meer nationale identiteiten problematisch. Het dwingt de betrokkenen (vaak migranten of nakomelingen van migranten) tot een keuze.

Er zijn echter genoeg inzichten die wijzen op veel complexere verhoudingen tussen territoriale identiteiten, waarbij de nationale identiteit niet automatisch de meest belangrijke is. Transnationale migratie en processen van europeanisering en mondialisering beïnvloeden de verticale en horizontale verhoudingen tussen territoriale identiteiten. Het klassieke acculturatiemodel van Berry (1997) onderscheidt vier mogelijke strategieën van migranten in een nieuwe samenleving. Naast het kiezen tussen hetzij bindingen met de oorspronkelijke cultuur hetzij bindingen met het land van vestiging, kunnen migranten gemarginaliseerd raken doordat zij bindingen met geen van beide hebben. Maar zij kunnen ook bindingen met beide culturen combineren. Een steeds groter wordende literatuur bespreekt de transnationalistische, hybride en *hyphenated* identiteiten die op deze manier ontstaan (Ong, 1999; Mitchell, 1997; Giampapa, 2001; Lang, 2005). Het zijn steden waarin de etnische diversiteit duidelijk zichtbaar wordt, maar steden zijn niet alleen maar ‘containers voor diversiteit’. De stad produceert verschillen en brengt identiteiten samen (Isin, 2002: 283). Het is interessant te bekijken hoe verschillende territoriale identiteiten worden uitgekozen en gecombineerd en waarom zij kiezen voor bepaalde samengestelde (territoriale) identiteiten.

In dit onderzoek hebben we invulling gegeven aan territoriale identiteiten door te vragen naar de identificatie met specifieke plaatsen (Nederland, Amsterdam, en het land van herkomst van de ouders) en de territoriale identiteiten die daarbij horen. Bij identificatie gaat het om verschillende soorten plaatsgebonden relaties, die functioneel, sociaal, politiek of meer emotioneel van aard kunnen zijn. Het proces van identiteitsvorming is een wisselwerking tussen zelfidentificatie, het individueel of collectief claimen van een bepaalde territoriale identiteit door de jonge Amsterdammers zelf, en door anderen opgelegde identiteiten (identiteitslabels). Dat laatste gebeurt zowel door de overheid, de media en politici, als door familieleden, vrienden en kennissen, collega's en anonieme passanten in de openbare ruimte.

In de Nederlandse discussies over identiteit, integratie en sociale cohesie in het algemeen en in de discussie over de positie van ‘de tweede generatie’ in het bijzonder worden territoriale identiteitslabels veel gebruikt. Bijvoorbeeld de beleidscategorieën herkomstgroepering (Marokkanen, Turken enz.) en allochtonen verwijzen naar het geboorteland van de persoon of naar het geboorteland van de ouders. Herkennen de jonge Amsterdammers van buitenlandse afkomst zich in deze labels? Welke identiteitslabels gebruiken zij zelf en welke betekenis geven zij daaraan? En welke plaatsgebonden relaties spelen daarbij een rol? In de politieke en maatschappelijke discussie worden de compatibiliteit van sommige van deze identiteiten in twijfel getrokken. Daarom willen wij nadrukkelijk kijken naar de manier waarop jongvolwassenen identiteiten

combineren en of zij de ene identiteit meer gewicht of betekenis toekennen dan de andere. Met andere woorden: welke identificatiestrategieën zetten zij in? Bij deze vragen wordt ook steeds gekeken of er significante verschillen zijn tussen jongeren van verschillende afkomst.

Het onderzoeken van territoriale identiteiten: methodologische verantwoording

Om een representatief beeld te kunnen schetsen van de identificatiestrategieën van Amsterdamse jongvolwassenen is een enquête gehouden.⁴ De doelgroep bestond uit jongvolwassenen (18-30 jaar), minimaal vijf jaar woonachtig in Amsterdam, van verschillende nationale afkomst, maar geboren in Nederland. Voor de nationale afkomst hebben wij ons beperkt tot vier groepen: jongvolwassenen van Nederlandse, Marokkaanse, Turkse of Surinaamse afkomst. Dat zijn in Amsterdam de vier grootste groepen jongvolwassenen op basis van het land van herkomst van de ouders.⁵ Er zijn daarvoor vier representatieve steekproeven uit de Gemeentelijke Basisadministratie Amsterdam getrokken, één voor elke groep.

In de periode van april 2007 tot en met december 2007 werden de jongvolwassenen benaderd voor deelname aan het onderzoek. Allereerst werd de vragenlijst face-to-face afgenomen. Vanwege de moeilijke bereikbaarheid van de doelgroep, tijdsdruk en druk op de financiële middelen, werd deze methode aangevuld met een online-vragenlijst.⁶ De jongvolwassenen uit de steekproef die nog niet benaderd of bereikt waren in het face-to-face onderzoek, kregen een persoonlijke inlogcode thuisgestuurd waarmee ze toegang konden krijgen tot de vragenlijst. Face-to-face enquêteren heeft voordelen. Eenmaal bereikt door de enquêteur stemde een groot deel van de jongvolwassenen (ongeveer 50%) in met deelname. Daarnaast konden enquêteurs uitleg geven, als vragen niet werden begrepen. De voordelen van een online-vragenlijst zijn dat de respondent een voor hem of haar geschikt moment kan uitzoeken en dat jongeren die meerdere malen niet thuis waren alsnog een kans kregen aan het onderzoek deel te nemen. De nadelen waren minder controle op wie de vragenlijst daadwerkelijk invulde, een hogere non-response, en dat extra uitleg geven bij de vragen niet meer mogelijk was. Het onderzoek heeft in totaal 1132 geheel ingevulde vragenlijsten opgeleverd (318 jongvolwassenen van Nederlandse afkomst, 299 van Marokkaanse afkomst, 258 van Turkse afkomst en 257 van Surinaamse afkomst), een respons van ongeveer 25%. Na weging op grond van leeftijd en geslacht zijn de resultaten generaliseerbaar voor de vier doelpopulaties.⁷

De uitkomsten van het enquêteonderzoek zijn aangevuld met diepte-interviews bij dertien respondenten van Nederlandse afkomst, negen van Marokkaanse afkomst, dertien van Turkse afkomst en vijftien van Surinaamse afkomst. Deze in totaal vijftig interviews zijn afgenomen in de periode van oktober 2007 tot en met februari 2008.

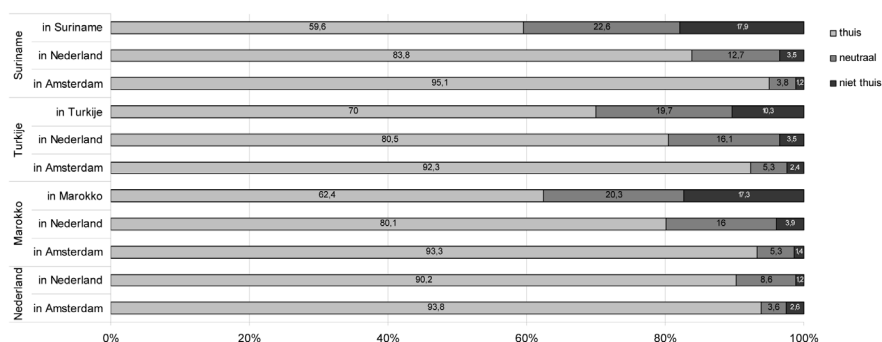
Om inzicht te krijgen in de identificatiestrategieën van de jongvolwassenen maakten we gebruik van de enquêtegegevens over identificatie en de hiërarchie

die wordt aangebracht in de verschillende identiteiten. Wij gebruikten de zogenoemde Moreno-vraag, waarbij twee territoriale identiteiten tegenover elkaar worden geplaatst (Moreno, 2006; tabel 1a en 2a). Om de beweegredenen achter de verschillende combinaties en de invulling van de territoriale identiteiten te verklaren, hebben wij de uitspraken van de jonge Amsterdammers uit de transcripten van de diepte-interviews geanalyseerd. Op deze manier is het mogelijk een completer beeld te geven van de betekenis van territoriale identiteiten en de relatie tussen de stedelijke en nationale identiteiten (complementair, uitsluitend, conflicterend). In de volgende twee paragrafen presenteren wij onze bevindingen met betrekking tot de horizontale relatie tussen twee nationale identiteiten en de rol van de stedelijke identiteit voor jongvolwassenen van buitenlandse afkomst.⁸

De identificatiestrategieën van Amsterdamse jongvolwassenen van buitenlandse afkomst: omgaan met verschillende nationale identiteiten

Bijna alle jonge Amsterdammers combineren verschillende typen plaatsgebonden relaties en territoriale identiteiten. Exclusieve, enkelvoudige identificatie, bijvoorbeeld jezelf alleen thuis voelen in Amsterdam en niet in Nederland komen weinig voor. Wel brengen de jongvolwassenen door het inzetten van verschillende identificatiestrategieën een hiërarchie aan in verschillende identiteiten. Verder kan er sprake zijn van discrepantie tussen identificatie en de identiteitslabels, wanneer de binding met een plaats zich niet vertaalt in de territoriale identiteit die daar logischerwijs bij zou horen.

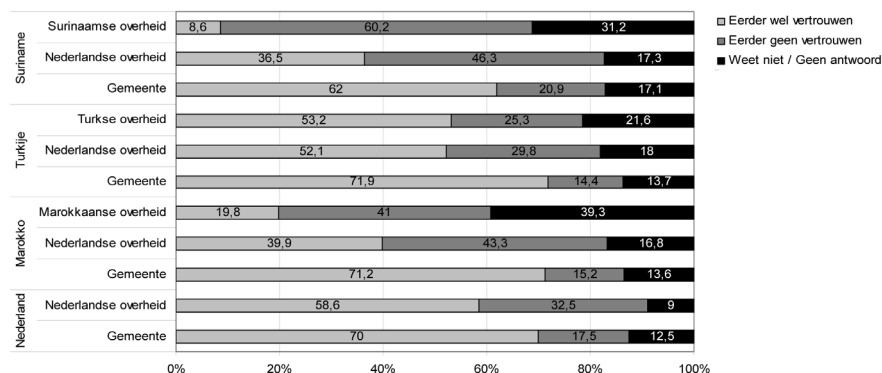
Identificatie met Nederland en Amsterdam is voor de meeste jongvolwassenen vanzelfsprekender, ze zijn er geboren en ze voelen zich er thuis. Verreweg de meeste jongvolwassenen voelen zich Marokkaan, Turk of Surinamer, maar dit betekent niet per definitie een sterke band met het herkomstland van de ouders. Het is immers ook een identiteitslabel dat vooral in de Nederlandse context wordt gevormd, door het beeld van anderen of door familie en vrienden. Ongeveer 80% van de jongvolwassenen van Marokkaanse of Turkse afkomst die zich niet echt thuis voelen in Marokko of Turkije, voelt zich wel Marokkaan of Turk. Een sterke band met het geboorteland van de ouders is meer vanzelfsprekend voor de jongvolwassenen van Marokkaanse of Turkse afkomst dan voor de jongeren van Surinaamse afkomst. Iets minder dan de helft voelt zich Marokkaan of Turk én bezoekt het geboorteland van hun ouders minimaal één keer per jaar én voelt zich thuis in dat land. Dit geldt voor 20% van de jongvolwassenen van Surinaamse afkomst. Een groter percentage jongvolwassenen voelt zich thuis in Nederland en Amsterdam dan in Marokko, Turkije of Suriname (figuur 1). Jongvolwassenen van Turkse afkomst voelen zich significant vaker thuis in Turkije dan jongvolwassenen van Surinaamse afkomst in Suriname. Op grond van opleiding, leeftijd en geslacht zijn er nauwelijks verschillen. Alleen mannen van Marokkaanse afkomst voelen zich significant vaker thuis in Marokko dan vrouwen van Marokkaanse afkomst.

Figuur 1. Thuisgevoel in Nederland, Amsterdam en geboorteland ouders in percentages naar geboorteland ouders.

Territoriale identiteiten hebben ook een institutionele kant. Vertrouwen in politieke instituties zien wij dan ook als een onderdeel van territoriale identificatie. De jongvolwassenen van Marokkaanse of Surinaamse afkomst zeggen veel vaker vertrouwen te hebben in de Nederlandse overheid dan in de Marokkaanse of Surinaamse overheid (figuur 2). Bij de jongvolwassenen van Turkse afkomst is dat ongeveer even vaak. Gecontroleerd voor opleiding, geslacht en leeftijd hebben jongvolwassenen van Turkse afkomst significant meer vertrouwen in de Turkse overheidsinstellingen dan de jongvolwassenen van Marokkaanse of Surinaamse afkomst in de overheidsinstellingen in het land van hun ouders. Het is aannemelijk dat het verschil in vertrouwen niet alleen samenhangt met betrokkenheid bij het land, maar ook met verschillen in imago en praktijk tussen de landen als het gaat om zaken als goed bestuur en corruptie. Het is echter niet alleen het vertrouwen dat sterker is onder de jongvolwassenen van Turkse afkomst, andere aspecten van identificatie zijn dat ook. Zij spreken significant vaker de taal, en volgen de media en de politieke situatie van het geboorteland van de ouders intensiever (Van der Welle & Mamadouh, 2008). De band met Marokko, Turkije en Suriname wordt vaak beschreven als 'het is het land van mijn ouders' of 'ik heb er familie'. Maar ook belangrijk is dat het, vooral voor de jongvolwassenen van Marokkaanse en Turkse afkomst, een land is dat zij regelmatig bezoeken. Familie is de belangrijkste reden voor een bezoek, maar voor ongeveer 10% is de belangrijkste en enige reden vakantie.

Figuur 2. Vertrouwen in gemeente, Nederlandse overheid en overheid geboorteland ouders. In percentages naar geboorteland ouders.

Er zijn verschillen in de manier waarop jongvolwassenen de Marokkaanse, Turkse of Surinaamse identiteit combineren met de Nederlandse of Amsterdamse identiteit. We bespreken allereerst de hiërarchie die zij aanbrengen in de twee nationale identiteiten en waarom.⁹ Daarna bespreken we de rol van de Amsterdamse identiteit binnen de verschillende strategieën.

We onderscheiden drie typen in het combineren van de twee nationale identiteiten: de evenwichtskunstenaars, de combinerende kleurbekenners, en de eenzijdige kleurbekenners.

De evenwichtskunstenaars

Tussen 40% en 50% van de jongvolwassenen combineert de Nederlandse identiteit met de Marokkaanse, Turkse of Surinaamse identiteit (tabel 1a). Zij brengen geen hiërarchie aan in deze twee territoriale identiteiten: zij voelen zich 'evenveel Nederlander als Marokkaan/Turk/Surinamer'. Zij zien deze combinatie van identiteiten niet als problematisch, want het illustreert hun band met beide landen. Sterker nog, zij ervaren vooral het beste van twee werelden. Zij kiezen van beide werelden de elementen die zij zelf belangrijk vinden en vormen een hybride identiteit. Soms is het zelfs niet meer zo duidelijk waar welk element nu eigenlijk vandaan komt. Zijn bepaalde gewoonten nu eigenlijk Nederlands of Marokkaans, of meer universeel vraagt Farida zich af. Ze vertelt:

Mijn ouders komen uit Marokko. De cultuur [ken ik] omdat ik natuurlijk Marokkaanse ben, je bent ermee opgegroeid. Maar ik ben ook een Hollander hoor. Van het Marokkaanse [vind ik belangrijk] de gastvrijheid, voornamelijk dat. En het Nederlandse is altijd van, ieder voor zich en god voor ons allen. Soms gebruik je dat. Van het Marokkaanse, de sociale controle, daar heb ik helemaal niks mee. Weet je, jij je leven, ik mijn leven. [...] Dat is het. Want ja bepaalde dingen krijg je gewoon mee van huis. En dan denk je van is het nou Marokkaans, Nederlands of hoort het nou gewoon zo, om dat mee te geven aan je kinderen? (Farida, 28 jaar, Marokkaanse afkomst).¹⁰

Jongvolwassen van Marokkaanse afkomst zijn significant vaker evenwichtskunstenaars dan de jongvolwassenen van Surinaamse afkomst. Daarnaast zijn het vaker de wat oudere jongvolwassenen (25-30-jarigen) dan de jongere groep (18-24 jaar) en vaker vrouwen dan mannen die deze strategie kiezen (tabel 1b).

Tabel 1a. Horizontale identificatiestrategieën. De combinatie van nationale identiteiten. In percentage naar geboorteland ouders.^a

	geboorteland ouders		
	Marokko	Turkije	Suriname
geen MTS ^b (eenzijdige kleurbekenner)	4,9	9,9	28,2
alleen MTS (eenzijdige kleurbekenner)	6,1	8,0	3,1
meer MTS dan Nederlander (combinerende kleurbekenner MTS)	30,9	36,0	17,1
evenveel MTS als Nederlander (evenwichtskunstenaar)	50,1	42,5	40,5
meer Nederlander dan MTS (combinerende kleurbekenner NL)	8,1	3,8	11,2
totaal	100	100	100
n	295	255	252

a De tabel combineert de antwoorden op twee vragen. Allereerst werd gevraagd voelt u zich Marokkaan / Turk / Surinamer? Indien deze vraag bevestigend werd beantwoord werd gevraagd naar de relatie tussen de twee nationale identiteiten.

b MTS = Marokkaan, Turk of Surinamer.

Tabel 1b. Odds ratio's van de effecten op de horizontale identificatiestrategieën^a (referentie-categorie: overige strategieën).

	evenwichtskunstenaar	combinerende kleurbekenner MTS ^b
laag/middenhoogopgeleid vs hoogopgeleid	1,187	1,290
18-24 vs 25-30	0,665**	1,292
Marokkaanse afkomst vs Surinaamse afkomst	1,579*	2,294***
Turkse afkomst vs Surinaamse afkomst	1,140	2,656***
man vs vrouw	0,617**	1,113
n	814	814

a Alleen de twee meest voorkomende strategieën.

Significantieniveaus: *** $p < 0,000$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

b MTS = Marokkaan, Turk of Surinamer.

De combinerende kleurbekenners

Een grote groep van jongvolwassenen van buitenlandse afkomst combineert verschillende nationale identiteitslabels maar brengt hierin wel een hiërarchie aan (tabel 2a). De grootste groep in deze categorie vormen degenen die zich 'meer Marokkaan/Turk/Surinamer dan Nederlander' voelen (17-36%). Deze strategie komt significant vaker voor onder jongvolwassenen van Marokkaanse of Turkse afkomst, dan onder die van Surinaamse afkomst (tabel 1b). Deze manier van kleur bekennen is lang niet altijd een vrije keuze, maar een richting waarin zij zich gedwongen voelen. Doordat anderen hen continu bestempelen als Marokkaan, Turk of Surinamer gaan zij zich vanzelf ook meer zien als Marokkaan, Turk of Surinamer dan als Nederlander. Zij worden

immers toch niet als Nederlander gezien door anderen, bijvoorbeeld vanwege hun huidskleur. Het dominante beeld van de Nederlander is volgens hen nog steeds ‘blond, blank en blauwe ogen’ en werkt daarom uitsluiting in de hand. Het zich thuis voelen in Nederland vertaalt zich daardoor lang niet altijd in een voorkeur voor de Nederlandse identiteit. De jongvolwassenen vinden wel dat zij Nederlander *zijn*, maar zij *voelen* zich lang niet altijd Nederlander.

‘Ik krijg vaak de vraag toebedeeld van, voel je je meer Nederlander of meer Marokkaan? Maar dan keer ik altijd de vraag om. Dan zeg ik, als je me buiten ziet op straat, zie je dan een Marokkaan of een Nederlander? Dan is toch meestal het antwoord, dan zie ik een Marokkaan. Ik zeg, juist doordat jij me ziet als Marokkaan ga ik me ook als Marokkaan gedragen of in elk geval voelen’ (Zouhad, 30 jaar, Marokkaanse afkomst).

‘De anderen’ is in dit geval meestal de dominante meerderheid, zoals Zouhad zijn positie ook uitlegt. Maar er wordt ook druk ervaren vanuit de eigen etnische gemeenschap. Bovendien kiezen jongvolwassenen die geregeld discriminatie ervaren significant vaker voor ‘kleur bekennen’. Zij presenteren zich vaker vooral als Marokkaan, Turk of Surinamer dan degenen die zelden tot nooit discriminatie ervaren. Jongvolwassenen van Turkse en Marokkaanse afkomst bekennen vaker kleur in deze richting dan de jongvolwassenen van Surinaamse afkomst. Het kleur bekennen is terug te zien in de sociale relaties. De combinerende kleurbekenners van Marokkaanse en Turkse afkomst hebben vaker een grotendeels etnisch homogene vriendengroep. Slechts een kleine groep verkiest, in het proces van combineren en kleur bekennen, de Nederlandse identiteit boven de Marokkaanse, Turkse of Surinaamse.

De eenzijdige kleurbekenners

Er is ten slotte een kleinere groep eenzijdige kleurbekenners, variërend van 3% van de jongvolwassenen van Surinaamse afkomst tot 8% van de jongvolwassenen van Turkse afkomst (tabel 1a). Zij voelen zich Marokkaan, Turk of Surinamer en geen Nederlander. Het zijn vooral mannen van Turkse of Marokkaanse afkomst die kiezen voor deze strategie.

Andersom, voelen sommigen zich geen Marokkaan, Turk of Surinamer, maar wel Nederlander. Dit komt onder de jongvolwassenen van Marokkaanse afkomst weinig voor. Onder jongeren van Turkse afkomst kiest 10% voor deze identificatiestrategie. Terwijl een meerderheid van de jongvolwassenen van Turkse afkomst vertrouwen heeft in de Turkse overheid, hebben degenen die zich Nederlander maar geen Turk voelen veel minder vaak vertrouwen in de Turkse overheid. Ten slotte voelt een behoorlijke groep zich géén Surinamer, wel Nederlander (28%). In de gesprekken kwam naar voren dat voor deze jongvolwassenen subnationale etnische identiteiten (waarnaar in de enquête niet specifiek gevraagd is) een belangrijkere rol spelen dan voor de andere groepen. Zij voelen zich ‘meer Nederlander dan Surinamer’, of zelfs helemaal ‘geen Surinamer’, maar bijvoorbeeld wel Hindoestaan.

De rol van de stedelijke identiteit

De Amsterdamse identiteit leeft sterk onder de jonge Amsterdammers van buitenlandse afkomst. Zij functioneert echter op twee verschillende manieren, soms als bindmiddel soms als uitweg. Uitsluitend kiezen voor de Amsterdamse identiteit, zonder deze te combineren met een Nederlandse of een Marokkaanse, Turkse of Surinaamse identiteit komt nauwelijks voor. Wel kiezen veel jongvolwassenen ervoor om zich vooral als Amsterdammer te presenteren (tabel 2a). Bijna de helft van de 'evenwichtskunstenaars' voelt zich 'meer Amsterdammer dan Nederlander'. Twee derde van de combinerende kleurbezoekers die zich meer Marokkaan, Turk of Surinamer dan Nederlander voelt, combineert dit met zich 'alleen Amsterdammer' of 'meer Amsterdammer dan Nederlander' voelen. De meerderheid van de eenzijdige kleurbezoekers, die zich alleen Marokkaan, Turk of Surinamer voelt, combineert dit wel met zich Amsterdammer voelen. Onder jongvolwassenen van Surinaamse afkomst is een groter aandeel buiten Amsterdam geboren. Dit is van invloed op de voorkeur voor de Amsterdamse identiteit. Degenen die in Amsterdam geboren zijn voelen zich vaker vooral Amsterdammer dan degenen die buiten Amsterdam zijn geboren. Als we alleen kijken naar degenen die in Amsterdam zijn geboren, zijn het vaker mannen dan vrouwen, en vaker hoogopgeleiden dan lager opgeleiden die zich vooral Amsterdammer voelen (tabel 2b).

Tabel 2a. Verticale identificatiestrategieën. De combinatie van de Amsterdamse en de Nederlandse identiteiten. In percentage naar geboorteland ouders.

<i>Voelt u zich:</i>	geboorteland ouders			
	Nederland	Marokko	Turkije	Suriname
alleen Amsterdammer	4,8	10,6	10,4	12,3
meer Amsterdammer dan Nederlander	39,5	42,8	35,3	38,8
evenveel Amsterdammer als Nederlander	35,2	32,8	41,6	35,5
meer Nederlander dan Amsterdammer	17,1	3,1	6,4	5,6
alleen Nederlander	2,2	2,6	1,2	1,8
geen Nederlander, geen Amsterdammer	1,2	8,2	5,1	6,1
totaal	100	100	100	100
n	313	280	242	248

NB. Binnen de groep van Nederlandse afkomst en Surinaamse afkomst is een flink deel van de jongvolwassenen geboren buiten Amsterdam. De jongvolwassenen die buiten Amsterdam zijn geboren voelen zich minder vaak alleen Amsterdammer of meer Amsterdammer en Nederlander. Als alleen degenen die in Amsterdam zijn geboren worden bekeken en worden gecontroleerd voor opleiding, leeftijd en geslacht via een multinominale logistische regressieanalyse, zijn er geen significante verschillen tussen de vier groepen in het zich vooral Amsterdammer voelen of niet.

Tabel 2b. Odds ratio's van de effecten op de verticale identificatiestrategieën voor degenen die geboren zijn in Amsterdam (referentiecategorie: overige strategieën).

	alleen of meer Amsterdammer	evenveel Amsterdam- mer als Nederlander
laag/middenhoogopgeleid vs hoogopgeleid	0,674*	1,360*
18-24 jaar vs 25-30 jaar	1,109	0,933
Nederlandse afkomst vs Marokkaanse afkomst	1,215	1,192
Turkse afkomst vs Marokkaanse afkomst	0,788	1,426
Surinaamse afkomst vs Marokkaanse afkomst	1,040	1,120
man vs vrouw	1,617***	0,660**
n	933	933

NB: Alleen voor de twee meest voorkomende strategieën.

Significantieniveaus: *** $p < 0,000$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$.

Het label Amsterdammer is voor veel jongvolwassenen om een aantal redenen aantrekkelijker dan het label Nederlander. Naast het geboren en getogen zijn in Amsterdam, jezelf vooral identificeren met het specifieke van Amsterdam en niet zozeer met Nederland als geheel, speelt bij deze jongvolwassenen nog wat anders. Het label Nederlander staat voor hen nog te veel voor blank, blond, blauwe ogen. Amsterdammer staat daarentegen voor diversiteit:

‘Ik voel me meer Amsterdammer dan Nederlander [...] ik denk voornamelijk omdat Amsterdam zo multicultureel is. Meer dan zeg maar gemiddeld in Nederland. Want ik voel me geen Nederlander. Uiteindelijk ben ik ook geen Nederlander. Ik weet gewoon dat ik een kleur heb en dat ik altijd [in eerste instantie] op mijn kleurtje zal worden beoordeeld. In eerste instantie word ik gewoon in een hokje gestopt, van dat is een allochtoon, weet je wel. [...] Ik ben in Nederland geboren en ik ben ook heel Nederlands opgevoed, maar ik heb zelf gewoon ervaren dat als puntje bij paaltje komt dat je toch, een Nederlander zal jou toch altijd blijven zien als een buitenlander’ (Anja, 30 jaar, Surinaamse afkomst).

Bij conflicterende identiteiten speelt de Amsterdamse identiteit vooral de rol van bindmiddel. De Amsterdamse identiteit wordt ervaren als meer open voor diversiteit en laat zich daardoor gemakkelijk combineren met een Marokkaanse, Turkse of Surinaamse identiteit. Hieruit ontstaan hybride identiteiten, bijvoorbeeld de ‘Marokkaanse Amsterdammers’. Dit geldt voor jongvolwassenen die zich zowel Marokkaan, Turk, Surinamer als Nederlander voelen, maar speelt ook voor de combinerende kleurbekenners die zich vooral als Marokkaan, Turk of Surinamer presenteren. Zouhad, die hiervoor als combinerende kleurbekenner aan het woord kwam, maakt zijn verhaal als volgt af:

‘Maar als je me vraagt ben je een Amsterdammer, dan zeg ik ja, absoluut, omdat Amsterdam vele culturen kent. En Amsterdammer staat toch ook voor meerdere culturen. En ik ben er geboren dus dat heeft er ook natuurlijk mee te maken’ (Zouhad, 30 jaar, Marokkaanse afkomst).

Ozan benadrukt in zijn verhaal het belang van waar je je bevindt en het gevoel nergens echt bij te horen. Turkse Nederlanders zijn voor hem een 'apart volk'. Ook voor Ozan is Amsterdammer het label waaronder alle andere identiteiten passen, het is een bindmiddel:

'Ze vragen soms, voel je je Nederlander of voel je je Turk? In Nederland voel ik me meer Turks. In Turkije voel ik me echt veel meer Nederlander. Wij zijn gewoon eigenlijk een aparte groep mensen. Als ik het met m'n vrienden d'r over heb, eigenlijk zijn we gewoon een apart volk, Nederlandse Turken, Turkse Nederlanders. Ik voel me eigenlijk nergens echt van, ik ben hier Nederlander of ik voel me echt Nederlander. Dat is ook gewoon door alle dingen in de media, door steeds die gebeurtenissen, dan voel je je niet echt geaccepteerd. En daarom zeg ik, ja, eigenlijk ben ik gewoon een Amsterdammer, en dat is gewoon eigenlijk iets aparts. Een Amsterdammer is gewoon, vind ik, van alles wat een beetje. En dat voel ik me het meest. Als ik moest kiezen tussen die drie dingen, zou ik voor Amsterdammer kiezen' (Ozan, 21 jaar, Turkse afkomst).

Voor een kleine groep is de Amsterdamse identiteit geen bindmiddel, maar juist een uitweg. Deze jongvolwassenen geven aan tussen twee vuren te zitten. Voor hen is Marokkaan, Turk of Surinamer alleen nog maar een verwijzing naar het geboorteland van de ouders. Zij ervaren ongewenste druk vanuit de 'eigen' etnische gemeenschap in Nederland. Ze worden bestempeld als 'verkaasd'. Voor de dominante meerderheid zijn zij echter nog steeds Marokkaan, Turk of Surinamer. Hierdoor wordt het voor hen onmogelijk om zich 'alleen' of 'volledig' Nederlander te voelen. Zij balanceren ertussenin en willen ook niet voor het één of het ander kiezen. Zij zien het Amsterdamse identiteitslabel als het enige label dat hen past. Dit speelt duidelijk voor de enkeling die zich geen Marokkaan, Turk of Surinamer voelt én geen Nederlander.

Kadir, die zichzelf wel ziet als Amsterdammer maar niet zozeer als Nederlander of Turk, legt zijn positie uit:

'Ik ben veel te verholldst om het zo maar te zeggen en de hele Nederlandse cultuur zit er bij mij ingestampt en dat botste dan met de Turkse cultuur thuis. (...) Als ze (de Nederlanders) dan erachter komen dat je Turks bent, dan ben je weer een allochtoon. En de Turken denken altijd dat ik Nederlander ben en als je dan zegt dat je Turks bent dan komt dat ook niet helemaal goed over. Dus je staat er altijd een beetje tussenin. Het is niet echt van ik ben Turks of ik ben Nederlands. Je zit echt op zo'n middenweg waar niemand echt acceptatie heeft. Je hoort wel nergens bij, maar het zijn plekken waar ik niet bij zou willen horen. [...]

Vraag: En Amsterdammer?

In hart en nieren!' (Kadir, 23 jaar, Turkse afkomst).

Onder de jongvolwassenen die zich niet thuis voelen in Nederland, blijkt de Amsterdamse identiteit vooral voor de jongvolwassenen van Marokkaanse en Surinaamse afkomst een oplossing te bieden. Zij blijkt minder aantrekkelijk voor de jongvolwassenen van Turkse afkomst die zich in Nederland niet thuis voelen, zij voelen zich eerder noch Nederlander, noch Amsterdammer.

In totaal is voor 4,5% van de jongvolwassenen van Marokkaanse, Turkse of Surinaamse afkomst de Amsterdamse identiteit geen uitweg of bindmiddel. Zij trekken zich terug in de 'eigen groep'. Zij presenteren zich als Marokkaan, Turk of Surinamer en voelen zich geen Nederlander en ook geen Amsterdammer. Zij zijn *bewuste buitenstaanders*. Zij geven veel vaker aan zich gediscrimineerd te voelen dan de jongvolwassenen die andere strategieën inzetten. Degenen die zich wel thuis voelen in Marokko of Turkije maar niet in Nederland, zijn in deze groep oververtegenwoordigd. En voor de jongvolwassenen van Turkse en Marokkaanse afkomst die deze strategie aanwenden geldt dat het behoren tot een religieuze groep over het algemeen als belangrijk wordt ervaren.

Ter vergelijking ziet ongeveer 45% van de jongvolwassenen van Nederlandse afkomst zich vooral als Amsterdammer, dat is evenveel als voor degenen van Turkse afkomst, iets minder dan voor degenen van Marokkaanse of Surinaamse afkomst (tabel 2a). Voor hen is discriminatie niet van belang, maar zij delen met hen de waardering voor specifieke kenmerken van Amsterdam en zijn bewoners, zoals de culturele diversiteit en tolerantie. Degenen die geboren zijn in Amsterdam, zien zichzelf vaker vooral als Amsterdammer dan degenen die buiten Amsterdam zijn geboren. Maar geboren en getogen zijn in Amsterdam is niet de enige voorwaarde om jezelf vooral als Amsterdammer te zien. Het gaat wel om een sterke band met de stad, gevoelens erbij hebben en dat is meer dan er alleen wonen. Daarnaast benadrukken veel jongvolwassenen dat zij zich ook liever presenteren als Amsterdammer, omdat Amsterdam andere associaties oproept dan andere plekken in Nederland, niet alleen bij henzelf maar ook bij anderen. Jari, een geboren en getogen Amsterdammer vertelt:

'Het is niet zo dat ik me helemaal niet met Nederland identificeer. Integendeel, maar ik ben wel mijn hele leven in het centrum van Amsterdam opgegroeid. Ik herken mezelf wel meer in Amsterdam, dan in de rest van Nederland. Een beetje arrogant, maar daar ben ik ook wel een beetje grootstedelijk in zeg maar. Amsterdammer zijn is ruimdenkend, groothartig wat mij betreft en antiburgerlijk. En ook wel het multiculturele en daar trots op zijn' (Jari, 30 jaar, Nederlandse afkomst).

Anderen benadrukken dat Amsterdam toch echt niet hetzelfde is als Nederland, zoals New York niet gelijk kan worden gesteld aan Amerika. Zij vereenzelvigen zich wel met de cultuur die in Amsterdam heerst, maar niet met de heersende cultuur in Nederland.

De jongvolwassenen van Nederlandse afkomst worden nauwelijks geconfronteerd met identiteiten die zij als conflicterend ervaren of worden door anderen zo bestempeld. Wel hebben zij te maken met veranderingen in bijvoor-

beeld de bevolkingssamenstelling van de buurt waarin ze zijn opgegroeid. Buurten waarin autochtonen ooit een meerderheid vormden, zijn veranderd in buurten waar zij in de minderheid zijn. Het idee wie een *echte* Amsterdammer is, is veranderd. Als deze veranderingen als bedreigend worden ervaren, kan dit ertoe leiden dat zij zich hiervan afkeren en zich terugtrekken in de 'eigen groep'. Onder de jongvolwassenen van Nederlandse afkomst is dit een kleine, maar duidelijke groep (6%), nostalgische Amsterdammers. Zij staan negatief tegenover de multiculturele samenleving, wonen het liefst in een buurt waarin vooral mensen met dezelfde cultuur als zij wonen, en ervaren spanningen tussen bevolkingsgroepen in Amsterdam. Zij vinden dat etnische groepen zich vooral moeten aanpassen aan en opgaan in de grotere samenleving. De multiculturele samenleving is voor hen eerder een bedreiging voor de Amsterdamse en Nederlandse identiteit dan een verrijking.

Conclusie

Het beeld van een hiërarchie in territoriale identiteiten, waarbij de nationale identiteit het primaire identificatiekader is, is op de Amsterdamse jongvolwassenen duidelijk niet van toepassing. Het betekent echter niet dat de Nederlandse identiteit er niet meer toe doet. Slechts een enkeling wijst het label Nederlander geheel af. Wel worden er nieuwe invullingen gegeven aan de Nederlandse identiteit en ontstaan er hybride identiteiten die verschillende nationale identiteiten met elkaar combineren.

De jongvolwassenen proberen met hybride identiteiten vooral hun band met de plaats waar zij wonen, lokaal en nationaal, te benadrukken. De Marokkaanse, Turkse of Surinaamse identiteit is voor een deel van de jongvolwassenen losgekoppeld van identificatie met de territoria Marokko, Turkije of Suriname. Deze identiteit wordt hoofdzakelijk gevormd in de Nederlandse context, door familie en vrienden of opgelegd door anderen.

Sommige identificatiestrategieën komen vaker voor onder bepaalde groepen. Jongeren van Marokkaanse afkomst zijn significant vaker evenwichtskunstenaars dan die van Turkse of Surinaamse afkomst, vrouwen vaker dan mannen, de 25-30-jarigen vaker dan de jongere leeftijdsgroep. Jongeren van Marokkaanse en Turkse afkomst zijn significant vaker 'meer Marokkaans of Turks dan Nederlander'. Jongeren van Surinaamse afkomst voelen zich vaker 'Nederlander maar geen Surinamer'. Als alleen wordt gekeken naar de in Amsterdam geboren jongvolwassenen, is er geen significant verschil in het combineren van de nationale en lokale identiteit op grond van afkomst. Geslacht en opleiding zijn wel van invloed: vrouwen en laagopgeleiden voelen zich vaker 'evenveel Amsterdammer als Nederlander', mannen en middenhoo- of hoogopgeleiden voelen zich vaker 'alleen of meer Amsterdammer'.

De verschillen tussen de afkomstsgroepen zijn vooral te verklaren door verschillen in interactie met het herkomstland en door de aandacht voor afkomst in Nederland. Jongvolwassenen van Turkse afkomst spreken vaker de Turkse taal en volgen de Turkse media en politiek meer op de voet en zijn

daardoor meer georiënteerd op het herkomstland van de ouders dan de andere jongvolwassenen.

De drie groepen hebben in verschillende mate te maken met stigmatisering als probleemgeval of probleemgroep in de Nederlandse media en door politici. Jongens van Marokkaanse afkomst staan het meest negatief in de schijnwerpers. Dit zou ook kunnen verklaren waarom mannen en de jongere leeftijdsgroep zich vaker meer Marokkaan, Turk of Surinamer dan Nederlander voelen en zich alleen of meer Amsterdammer voelen.

De Amsterdamse identiteit blijkt beter dan de Nederlandse identiteit als bindmiddel te fungeren. De Amsterdamse identiteit staat voor diversiteit en heeft geen sterke connotaties met uiterlijk. Zij biedt daarom een sterk identifikatiekader voor jongvolwassenen met verschillende achtergronden. Dat geldt niet voor de Nederlandse identiteit, die door een flink deel van de jongeren als uitsluitend wordt ervaren. Dit is volgens ons mede het gevolg van de hernieuwde aandacht voor de invulling van de nationale identiteit via canons, inburgeringscursussen en naturalisatieceremonies. Daarmee verstart de inhoud van de Nederlandse identiteit en wordt deze minder inclusief. Daarnaast zorgt de voortdurende aandacht voor afkomst, ook voor degenen die in Nederland zijn geboren, dat jongeren zich van het identiteitslabel Nederlander voelen uitgesloten.

De grote populariteit van de stedelijke identiteit is opmerkelijk en geldt niet alleen voor de Amsterdamse identiteit. Uit onderzoek onder Rotterdamse jongeren concluderen Enzinger en Dourleijn (2008) dat zowel in 1999 als in 2006 de respondenten van Turkse en Marokkaanse afkomst zich eerder Rotterdammer dan Nederlander noemen.¹¹ Ook in Rotterdam blijkt de stedelijke identiteit ruimte te bieden aan een combinatie van een veelheid aan identiteiten. In Rotterdam is de identificatie met de stad afgenomen onder de autochtonen tussen 1999 en 2006. Dit zou te maken kunnen hebben met de groep die wij hiervoor de 'nostalgische Amsterdammers' noemen. Zij gaan niet mee in de veranderende invulling van de stedelijke identiteit, waarbij de stedelijke identiteit staat voor (etnische) diversiteit.

Noot

- * Inge van der Welle werkt aan een proefschrift over territoriale identiteiten en identificatiestrategieën van Amsterdamse jongvolwassenen. Correspondentie: i.c.vanderwelle@uva.nl
Virginie Mamadouh is universitair hoofddocent politieke en culturele geografie. Correspondentie: v.d.mamadouh@uva.nl

Beide auteurs zijn verbonden aan het Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies (AMIDSt) van de Universiteit van Amsterdam.

1. Deze uitspraak kon rekenen op veel media-aandacht, bijvoorbeeld: 'Marokko haalt band met migrant aan; CDA en VVD in Tweede Kamer tonen zich bezorgd over koerswijziging Rabat', *de Volkskrant* 15 februari 2008.
2. De rede van Erdogan werd breed uitgemeten in de Duitse en Nederlandse media, bijvoorbeeld: 'Uitspraken Erdogan niet goed gevallen', *NRC Handelsblad* 11 februari 2008.
3. Sociaaleconomische integratie blijft het zwaartepunt van het Europees onderzoeksproject *The Integration of the European Second generation (TIES)* (www.tiesproject.eu of Crul & Heering, 2007).

4. Deze enquête werd mede mogelijk gemaakt door het *Amsterdam Institute for Metropolitan and International Development Studies* (AMIDSt) en *Platform Amsterdam Samen* (PAS). Het veldwerk werd uitgevoerd door *Labyrinth Onderzoek*. Het onderzoek was niet mogelijk geweest zonder de medewerking van de Amsterdamse jongvolwassenen, waarvoor onze dank.
5. Om de invloed van afkomst enigszins controleerbaar te houden, zijn alleen mensen van wie beide ouders in hetzelfde land zijn geboren opgenomen in het onderzoek. Daardoor blijven complexere biografische achtergronden buiten beeld. Deze beperking, alsook de beperking tot de vier grootste groepen, hebben tot gevolg dat dit onderzoek de diversiteit en de complexiteit van identificatieprocessen onder Amsterdamse jongeren onderschat.
6. Van de vragenlijsten is 27% face-to-face afgenomen, 73% is online afgenomen. Voor jongvolwassenen van Marokkaanse en Turkse afkomst is deze verhouding ongeveer 20% / 80% en voor de jongvolwassenen van Nederlandse of Surinaamse afkomst 35% / 65%.
7. Gezien de hoge non-respons is het belangrijk de deelnemers te vergelijken met de totale doelpopulatie. Voor de specifieke doelgroep waren cijfers beschikbaar over de samenstelling naar leeftijd en geslacht. Vrouwen en 25-30-jarigen bleken oververtegenwoordigd. Op grond van de beschikbare gegevens is er een weging naar geslacht en leeftijd toegepast om eventuele vertekeningen in de uitkomsten te voorkomen. Wij vermoeden dat laagopgeleiden zijn ondervertegenwoordigd. Aangezien er echter geen exacte informatie beschikbaar is voor de specifieke onderzoeksgroep, is er geen weging toegepast. Na het toepassen van de weging zijn de resultaten met inachtneming van de opmerkingen hiervoor van elke steekproef generaliseerbaar naar iedere onderzoeksgroep.
8. Zie voor een gedetailleerd verslag van de bevindingen: Van der Welle en Mamadouh, 2008.
9. Hierbij worden de antwoorden op twee vragen gecombineerd. Allereerst werd de respondenten gevraagd of zij zich Marokkaan, Turk of Surinamer voelen. Wie ja zei, werd gevraagd naar de verhouding tussen de Nederlandse en de herkomstidentiteit.
10. Alle namen zijn gefingeerd.
11. De vraagstelling was in het Rotterdamse onderzoek anders, namelijk: 'Tot welke groep rekent u zichzelf op de eerste plaats? En op de tweede plaats?' Dit stuurt – meer dan de Morenovraag die wij gebruiken – aan op een dubbel antwoord.

Literatuur

- Berezin, M. (2003). Territory, emotion & identity: spatial recalibration in a New Europe. In: M. Berezin & M. Schain (Red.), *Europe without borders. Remapping territory, citizenship, and identity in a transnational age* (pp. 1-30). Baltimore/Maryland: The Johns Hopkins University Press.
- Berry, J.W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), 5-68.
- Brubaker, R. & Cooper, F. (2000). Beyond 'identity'. *Theory and Society* 29, 1-47.
- Crul, M. & Heering, L. (2007). *The position of the Turkish and Moroccan second generation in Amsterdam and Rotterdam. The TIES Study in the Netherlands*. Amsterdam: IMES.
- Delaney, D. (2005). *Territory, a short introduction*. Malden, MA: Blackwell.
- Ehrkamp, P. (2005). Placing identities: Transnational practices and local attachments of Turkish immigrants in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31(2), 345-364.
- Engelen, E. (2008) Themanummer 'WRR-rapport Identificatie met Nederland'. *Migrantenstudies* 24(3).
- Entzinger, H. & Dourleijn, E. (2008). *De lat steeds hoger. De leefwereld van jongeren in een multi-etnische stad*. Assen: Van Gorcum.
- Giampapa, F. (2001). Hyphenated identities: Italian-Canadian youth and the negotiation of ethnic identities in Toronto. *International Journal of Bilingualism* 5(3), 279-315.
- Herb, H.G. & Kaplan, D.H. (Red.) (1999). *Nested identities. Nationalism, territory and scale*. Lanham (VS): Rowman & Littlefield Publishers.
- Isin, E.F. (2002). *Being political. Genealogies of citizenship*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Ketner, S. (2008). *Marokkaanse wortels, Nederlandse grond: Exploratie, bindingen en identiteitsstrategieën van jongeren van Marokkaanse afkomst*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Lang, B. (2005). Hyphenated-Jews and the anxiety of identity. *Jewish Social Studies: History, Culture, Society* 12(1), 1-15.
- Mitchell, K. (1997). Different diaspora's and the hype of hybridity. *Environment and Planning D: Society and Space* 15(4), 533-553.
- Mlinar, Z. (ed.) (1992). *Globalization and territorial identities*. Aldershot: Avebury
- Moore, A. (2008). Rethinking scale as a geographical category: from analysis to practice. *Progress in Human Geography* 32(2), 203-225.
- Moreno, L. (2006). Scotland, Catalonia, Europeanization and the 'Moreno Question'. *Scottish Affairs* 54, 1-21.
- Müller, F. (2008). 'Wat doe JIJ voor de stad?' De stad als basis voor een multiculturele gemeenschap. *Migrantenstudies* 24(1), 40-54.
- Ong, A. (1999). *Flexible citizenship: The Cultural logics of transnationality*. Berkeley: University of California Press.
- Paasi, A. (1986). The institutionalization of regions: A theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. *Fennia* 164(1), 105-146.
- Paasi, A. (1996). *Territories, boundaries and consciousness; the changing geographies of the Finnish-Russian border*. Chichester: John Wiley.
- Platvoet, L. & Poelgeest, M. van (2005). *Amsterdam als emancipatiemachine*. Bussum: Thoth.
- Sassen, S. (2007). The many scales of the global: implications for theory and for politics. In: R. Krishnaswamy & J.C. Hawley (Red.), *The postcolonial and the global* (pp. 82-93). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Scheffer, P. (2007). Paul Scheffer zoekt een uitweg. Opstand van de elite. Interview met Paul Scheffer. *De Pers* 5 oktober 2007.
- Schrijver, F. (2006). *Regionalisme after regionalisation. Spain, France and the United Kingdom*. Amsterdam: Vossiuspers UvA.
- Storey, D. (2001). *Territory, the claiming of space*. Harlow: Prentice Hall (Pearson Education).
- Uitermark, J., Rossi, U. & Houtum, H. van (2005). Reinventing multiculturalism: Urban citizenship and the negotiation of ethnic diversity in Amsterdam. *International Journal of Urban and Regional Research* 29(3), 622-640.
- Welle, I. van der & Mamadouh, V. (2008). *Links & Labels. Identiteiten en identificatiestrategieën van Amsterdamse jongvolwassenen*. Amsterdam: AMIDSt.
- WRR, Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2007a). *Nationale identiteit en meervoudig verleden (WRR Verkenning 17)*. Den Haag/Amsterdam: WRR/AUP.
- WRR, Wetenschappelijk Raad voor het Regeringsbeleid (2007b). *Identificatie met Nederland*. Den Haag/Amsterdam: WRR/AUP.